

CEZAYİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞINDA KADINLARIN KATKISI

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Arş. Gör. Esra ÇİMEN KARAYÜREK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü

esra.cimen@hbv.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0152-4685

Gönderim Tarihi: 15.03.2021 Kabul Tarihi: 12.05.2021

Alıntı: KARAYÜREK, Ç. E. (2021). Cezayir Bağımsızlık Savaşında Kadınların Katkısı. *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 3(1),65-69.

ÖZ: İnsanlık var olduğundan beri, savaşlar insanoğlunun tekâmülünde her zaman başrol oynamıştır. Bu savaşların bazıları ulusların kaderini baştanbaşa değiştirmiştir. Bunlardan biri de Cezayir Bağımsızlık Savaşıdır. Cezayir Bağımsızlık Savaşı, sömürgecilik tarihi açısından sadece Cezayir'i değil, aynı zamanda diğer tüm sömürge toplumlarını da etkilediği düşünülen toplumsal bir olaydır. Bu çalışma, kadınların söz konusu savaşa nasıl ve ne anlamda katkıda olduklarını üç kategori altında incelemektedir. Bu araştırma sonucunda söz konusu kadınların savaş sırasında siyasi ortamda yer edinmeleri ve ülkelerinin bağımsızlığı uğruna kişisel çıkarlarını arka plana iterek ağırlıklı olarak edebiyat yoluyla savaşa katkıda oldukları görülmüştür. Savaş sonrasında ise görünmez kahramanlar olarak kendilerinden uzunca bir süre söz edilmemiş, ancak son zamanlarda yapılan akademik ve edebî çalışmalarla kahramanlıkları dile getirilmeye başlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cezayir Bağımsızlık Savaşı, sömürgecilik, kadın savaşçılar

Contribution of Women in Algeria War for Independence

ABSTRACT: Since the beginning of humanity, the wars have played a major role in the development of the humankind. Some of these wars have completely changed the fate of the nations, one of which is the Algerian War. In the context of colonialism history, the Algerian War is a social phenomenon considered to have affected not only Algeria, but all the other colonial societies as well. This study analyzes under three categories how and in what sense the women contributed to the mentioned war. As the result of the study, it is observed that these women have contributed to the war mainly through literature, along with holding places in the political environment during the war and pushing their personal to the background for the sake of their country's independence. However, they remained unseen as invisible heroines for a very long time after the war. It is only recently that their valor has been told through academic studies and literary works.

Keywords: Algerian War of Independence, colonialism, women warriors.

Giriş

Kuzey Afrika'nın, yüz ölçümü olarak Sudan'dan sonra en büyük ikinci ülkesi olan Cezayir'in başkenti de Cezayir'dir. Resmî adı Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti olan ülkenin komşuları, kuzeyde Akdeniz, kuzeydoğuda Tunus, doğuda Libya, güneydoğuda Nijer, güneybatıda Moritanya ve Mali, batıda Fas ve Batı Sahra'dır. Kuzey Afrika'nın ilk sakinleri Berberiler olarak bilinmektedir (Layachi, 2004) ancak Cezayir etnik açıdan Arap nüfusunu da barındırmaktadır. Cezayir'in resmi dili Arapçadır.

Köklü ve zengin bir kültür tarihine sahip olan Cezayir, miladi 7. yüzyıl ortalarında İslamiyet'i kabul etmiş ve Osmanlı hâkimiyetinden önce Fatımiler ve Hafisiler gibi devletler tarafından yönetilmişlerdir. İç çatışmalar, kabilecilik ve aşiret kavgaları Kuzey Afrika ülkelerinin kalkınmasına engel olmuş ve İspanyol saldırılarına karşı korunmak isteyen Cezayirli, Oruç Reis ve Barbaros Hayrettin Paşa'dan yardım isteyip kapılarını onlara açmışlar, onlar da o dönemin en güçlü devleti olan Osmanlı Devleti'nin yönetimine girmeyi seçmişlerdir (Shuval, 2002). Böylece 16. yüzyılda Kukû Bölgesi Emiri Ahmed b. El-Kâdi'nin daveti üzerine Afrika topraklarına ayak basılmıştır. Yaklaşık üç buçuk asır Osmanlı himayesinde yaşayan Cezayir sosyal ve kültürel anlamda Osmanlı'dan ciddi bir şekilde etkilenmiştir. O dönemde camiler inşa edilmiş, medreseler kurulmuş ve ilk, orta, lise ve üniversite düzeyinde birçok ilmi müessese oluşturulmuştur (Hizmetli, 1991). 1830 yılına kadar Osmanlı'nın yönetiminde kalan Cezayir 1847'den itibaren Fransa egemenliğine girmiş ve 1848'de resmen Fransız toprağı olarak ilan edilmiştir. Yerli halkın gittikçe fakirleşmesi ve Fransa'dan getirilen kolonların işçileri hâline gelmeleri sürekli isyan etmelerine sebep

olmuşsa da Fransız askerleri tarafından bastırılmışlardır. Ancak 20. yüzyılın başlarında sanayi için işgücüne ihtiyaç doğunca, Cezayirli kendi toplumlarının dışına çıkarak Batı'daki siyasal ve toplumsal gelişmelerden haberdar olmaya başlamışlardır. Bu arada Birinci Dünya Savaşından, Çanakkale Savaşından ve birçok tarihî olaydan etkilenen Cezayir, bağımsızlık hareketine 1954'te başlamış ve nihayet 1962 yılında Fransa'ya karşı bağımsızlığına kavuşmuştur (Sönmez, 2010).

Her ülkede veya toplulukta olduğu gibi bağımsızlık hareketlerinin arkasında adı sanı duyulmayan gizli kahramanlar ve kendilerinden hiç bahsedilmeyen ancak harekete yön veren, destek olan bir kesim sürekli var olmuştur. Cezayir'in bağımsızlık savaşı öncesi ve savaş sürecinde de kendilerinden bahsedilmeyen ama toplumu etkileyen kadınlardan söz edilmektedir. Cezayir Savaşı'nda da kadınların katkısı unutulmuş ve bu durum ancak 1980'lere kadar devam edebilmiştir. Malika El Korso'ya göre Cezayirli kadınlarla ilgili tarih yazımının özellikle iki zorluğu vardır; birincisi yazılı arşiv ve belgelerin eksikliği iken ikincisi hâlâ söz konusu kadınların en büyük mücadelesi olmaya devam eden duygusal ve ahlaki ilişkileridir (El Korso 1998). Her ne kadar 1960'lı yıllarda makilerdeki kadınların mücadeleleri romanlara konu olmuşsa da bu konuya ilk kez akademik bakış getiren kadın *Savaşta Cezayirli Kadınlar* adlı doktora teziyle Djamilia Amrane'dır (Brodziak, 2014).

Bu çalışmada önce bağımsızlık savaşı sırasında, ardından da savaş sonrası kadın haklarının iyileştirilmesi için öncelikle kadınların savaşa bizzat katılarak sağladıkları katkı ele alınacaktır. İkinci olarak edebiyat yoluyla sağladıkları katkı ve son olarak da savaş öncesi ve sonrasında kaydoldukları sivil toplum kuruluşları veya siyasi partilerle sağladıkları katkı ele alınacaktır.

Savaşa Bizzat Katılan Kadınlar

Nüfusun neredeyse yarısını oluşturan kadınların savaş döneminde neler yaptıklarını anlayabilmek için öncelikle 1950'li yıllardaki Cezayirli kadınların durumundan kısaca bahsedilebilir. Akdenizli, Müslüman, Berber ve sömürge olan Cezayirli kadınlar dört parçaya bölünmüş durumdaydılar. Kadınlar için Akdenizli olmak güncel dönemin kölesi olmak gibiydi. Cezayir'de İslam'ın etkisi temel ilke olmakla birlikte özellikle de kadınlarla ilgili olan haklar toplumsal yapı ve geleneklerle perdelenmiştir (MacMaster, 2012). Mesela İslam'da kadına dönemine göre devrim niteliğinde sayılabilecek miras hakkı tanınmış ancak Cezayir bu Müslümanlık hakkını yok saymıştır. Cezayirli kadınlar fakirliğe, küçük düşürülmeye ve baskıya maruz kalmışlardır ve ayrıca sömürge zihniyeti kadını iyice eve hapsetmiştir. Avrupa'nın "modern kadın" imajı sömürge ülkelerinde "istenmeyen kadın" imajına dönüşmüştür. Savaşa kadar, Cezayirli kadınlar sömürgeciler tarafından politik hayattan da uzakta tutulmuşlardır. Var olan iki siyasi partide de kadınlara çok küçük bir yer ayrılmış ve kadınların durumuyla ilgili yapılacak çalışmalar hep ileri tarihe ertelenmiştir. Hem iş hem de siyasi hayattan men edilen kadınların evlenmekten başka yapabilecekleri bir şeyleri kalmamıştır (Amrane, 1992). Cezayirli yazar, feminist aktivist ve avukat olan Wassyla Tamzali, kadınların Cezayir bağımsızlık savaşında çok önemli roller aldıklarını, ancak erkek egemen bir toplumda makilerde savaşan kadınların adlarının yok sayıldığını daha sonra da siyasi arenadan silindiklerini ve bunların da başlarındaki emir komuta zinciri nedeniyle gerçekleştiğini açıklamaktadır. Bu duruma bir örnek olarak da makide bağımsızlık ve yaşam mücadelesi verip savaşı kazandıktan sonra sahip oldukları en değerli şeyi, devrim imgesini lekelememek adına diğer tüm kadınlar gibi her şeyden vazgeçen UNFA (Union National des Femmes Algeriennes – Ulusal Cezayirli Kadınlar Birliği)'in eski başkanı Dr. Nefissa L.'nin yirmi yıl sonraki tanıklığıyla kadınların savaş sonrası kendilerini nasıl geri plana attıklarını paylaşır (Tamzali, 2006).

Bunun yanı sıra FLN'nin (Front de Liberation Nationale- Cezayir Kurtuluş Cephesi) ve Fransız polisinin arşivlerini incelemek neredeyse imkânsız olduğundan Cezayir Savaşı'yla ilgili çalışma yapmak oldukça zor olsa da birtakım belgelere ulaşılabilmiştir. Bu belgelere göre savaşa katılan Cezayirli kadın militanların sayısı 10 949'dur. Bu da toplam militanların %3,1'ine tekabül etmektedir. Mujahidat resmi dosyasına göre de savaşa katılan müjihadlerin sadece %3'ünün kadınlardan oluştuğu belirtilmektedir (Meynier 2003:309). Bu yüzdelik az gibi görünüyorsa da ikinci dünya savaşına katılan Avrupalı kadınların sayısına yakındır. Ayrıca bu sayı sempatizan veya dönemlik olarak savaşa katılan kadınları içermemekte sadece Cezayir Kurtuluş Cephesi Sivil Örgütü'nde veya Ulusal Kurtuluş Ordusu'nda eğitilen savaşçıları içermektedir. Bu savaşçıların küçük bir kısmı "maquisardes" olarak adlandırılan ve makilerde çok zor şartlar altında savaşan kadınlardan, diğer küçük bir kısmı ise "fidayate" olarak adlandırılan ve şehir merkezlerine gidip bomba yerleştirerek savaşan kadınlardan oluşmaktadır. "Moussebilate" olarak adlandırılan ve söz konusu savaşçıların en büyük bölümünü oluşturan kadınlar ise bağlantı ajanlığı, fon

toplayıcılığı, sekreterlik ve dikiş gibi işler yapmışlar ancak en önemli görevleri kendilerine gelen diğer militanları iyileştirmek ve onlara kalacak yer temin etmek olmuştur (Amrane, 1992; MacMaster, 2014). FLN'nin silahlı kanadı olan ALN (l'Armée de Liberation National-Ulusal Kurtuluş Ordusu)'nin 1956 yılının ağustos ayında yaptığı Soummam Kongresinden sonra ALN'nin komuta bölgeleri *wilâya(s)*, *mintaqa(s)*, *nâhiyya(s)*, *qism(s)* şeklinde belirlenmiş ve makilerdeki kadınların %42'si hemşire, %44'ü aşçı olarak kayıtlara geçmişse de genelde raporlarda rütbelere erkeklerle verilmiş ve birçok yerde de kadınların zikredilmediği görülmüştür (Meynier, 2003, s. 310).

Mücadeleye Edebiyat Yoluyla Katkı Sağlayan Kadınlar

Savaşa bizzat militan olarak katılmayıp, ellerinden geldiğince hem bağımsızlık mücadelelerine katkı sağlamak hem de kadın haklarını tartışıp iyileştirmek amacıyla kendi savaşlarını edebiyat yoluyla yapan kadınlar da bulunmaktadır. Benjamin Stora'ya göre, 1955-1962 yılları arasında savaşla ilgili kadınlar tarafından yayımlanan 28 eser bulunmaktadır. Müslüman, Yahudi ya da Avrupalı olsun, kadınların savaş sırasında kendilerini yazılı olarak ifade etmeleri o dönemde yaygın görünen bir durum değildi. Ancak Assia Djebar (*Les Impatient*, Julliard, 1958) ve Zohra Drif (*La Mort de mes Freres*, Maspero, 1960) söz konusu eserleriyle kadınların sesi olabilmişlerdir (Stora, 2003, ss.129-130).

Fransa'ya karşı verilen bu savaşa uzun vadede edebiyat yoluyla katkı sağlayan Cezayirli kadınlar üzerine yapılan araştırmalarda, bu kadınların dört farklı nesil olarak ele alınabilecekleri görülmüştür. İlk nesil 1882-1928 tarihlerinde roman, öykü ve biyografi türünde eserler veren Fadhma Ait Mansour Amrouche, Taos Amrouche, Djamilia Debèche, Myriam Ben, Leïla Aouchal adlı yazarlardır. Bu neslin eserlerinin en önemli özelliklerinden biri, neredeyse hiçbir yazarın mahlas kullanmamış olmasıdır. Frankofon bir ortamdan gelmektedirler ve Taos Amrouche berberi ve Katolik'tirler (Déjeux, 1994, s. 21). Bu dönem kadınlarının eserleri Paris ve Cezayir'de yayımlanmıştır. Otobiyografi türünde yazılan bu eserlerin ana konusunda benlik arayışının işlendiği görülmüştür. İkinci nesil, 1930-40 yılları olarak düşünülebilir ve Corinne Chevallier, Assia Djebar, Zoubeïda Bittari (Louise Ali-Rachedi), Bedy Bachir (Baya el Aouchiche)'den oluşmaktadır. Genelde mahlas kullanan bu kadınların sosyal çevrelerine bakılacak olursa burjuva, şehirli ve eğitilmiş oldukları görülmektedir ve eserlerini genellikle Fransa'da yayımlatmışlardır. Temel konuları savaş ve kadının durumu, asimilasyonun ve köleliğin reddedilmesidir. Mesela Assia Djebar *Yeni Dünya Çocukları* adlı eserinde Hassiba karakterini yaralıları iyileştirmek için dağa göndermiştir (Brodziak, 2014). Üçüncü nesil 1940-50 yılları olarak belirlenmiştir ve Sebbar, Lemsine, Zinaf-Koudil, Mechakra, Djabali ve Houfani-Berfas'tan oluşmaktadır. Mahlas kullanmamışlardır ve bazıları kırsal kesimde, birinin de Fransa'da doğmuş olması dışında hiçbiri başkent Cezayir'de doğmamıştır. Eserlerini genel olarak Fransa'da yayımlatmışlardır. Temel konuları, sürgün ve melezliktir. Eserlerinde kökenlerini tanımları, Cezayir ve Doğu'daki kişileri yok etme olarak kendini göstermektedir. Oryantalist miras ve Cezayir kültürünü gururla üstlenmişlerdir. Evlilik dışı aşklar, bekâr anneler, zina gibi sosyal problemlerin üzerinde durmuş ancak savaş konusuna daha az yer vermiş olsalar da Mechakra makideki kadınların mücadelelerini temsil eden "la grotte éclatée -Parçalanmış Mağara-" adlı bir roman yayımlatmıştır (Brodziak, 2014; Déjeux, 1994). Dördüncü nesil tamamen Cezayir dışında doğan kadınlardan oluşmaktadır ve yaşça diğer nesillere göre daha gençlerdir. Boukhort, Fghalem, Lachmet, Touati, Wakas ve Belghoul bu dönemin yazarları olarak sayılabilirler. Tüm eserleri Fransa ve Kanada'da yayımlanmıştır. Hiçbiri savaştan söz etmemiştir. Daha ziyade kadınların durumunu ele almışlar ve bu sorunları daha agresif bir kalemle dile getirmişlerdir. Eserlerinde benlik arayışları sosyal ve tarihsel varoluş meselelerinden çok daha önemli bir yer tutmuştur (Kassoul, 1999). Bu şekilde eserlerini yayımlatabilen kadınların en büyük şansları, ergenlik dönemine girer girmez hemen evlendirilmemeleri ve okula gitme şanslarının olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bazı kadınlar ise yazmışlarsa bile nasıl yayımlatacaklarını bilemediklerinden ortaya çıkamamıştır (Déjeux, 1994, s. 177).

Örgütlere Kayıtlı Kadınlar ve Siyasi Roller

Kadınlar bağımsızlık savaşında bu kadar aktif rol almış olmalarına rağmen dışlanmışlar ancak yine de erkek egemen toplumun yönetim kademelerinde, silik de olsa kendilerine bir şekilde yer edinmeyi başarmışlardır. Bu bağlamda Ulusal Cezayirli Kadınlar Birliği (UNFA), Cezayir Kurtuluş Cephesinin (FLN) bir örgütü olarak kurulmuş ve ilk kongresi de 19-23 Kasım 1966 yılında yapılmıştır. Özellikle de 1975 yılından itibaren, Fransız okullarına giden ve hatta üniversite okuyan kadınlar daha görünür olmaya, özgürlükçü yerlerde çalışmaya başlamış ve hatta hükümet kanadında bile çalışmışlardır. Arap dili romancısı Zhor Ounissi, bir süreliğine kabinede bakanlık yapmıştır (Déjeux, 1994, s. 25). Ancak tüm bu

uğraşlara rağmen kendilerine hiçbir zaman hak ettikleri değer verilmemiştir. Kendilerini bizzat sömüren Fransa topraklarında da Cezayir'in bağımsızlığı için uğraşan kadınlar var olmuştur. 1961-62 yıllarında FLN'nin Fransa Federasyonu, Paris'in banliyölerinde "Kadın Kollarını" açmıştır ve bu pek bilinmemektedir. Bu kol çok kısa ömürlü olsa da -sadece bir yıl sürmüştür- yakın gelecekte bağımsızlık sonrası toplumu inşa etmek için tasarlanmış devrimci bir programın kalbine kadınların kurtuluşunu yerleştirmeyi amaçlamıştır. Kadınların sadece emirleri uygulayan kişiler oldukları bakış açısından yola çıkarak daha radikal bir program önermiştir. En muhafazakâr milliyetçiler bile bu ölüm mücadelesinde "fidayate", sü-rücü veya ajan olmak için örtülerinden ve ataerkil toplumun tüm ayrımcılıklarından -bağımsızlıklarını kazandıktan sonra kendi doğal düzenlerinin geri yükleneceğini düşünerek- bir süreliğine de olsa ayrılmak zorunda olduklarının farkına varmışlardır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği, Küba ve Vietnam'daki devrimci hareketlerle yakından ilgilenen ve aynı zamanda Marksist olan Rabah Bouaziz, kadınların seferberliğinin ve özgürleşmesinin modern bir ulus inşa etmek için şart olduğunu kabul eden bir entelektüel olarak ve eşi Salima ile çok zor koşullarda Cezayirli ailelerin sömürgeleştirilmesindeki yıkıcı etki üzerine önemli bir sosyolojik çalışma hazırlayıp yayımlamışlardır (MacMaster, 2012). Normalde Almanya'da ikamet eden ama Paris'e de sürekli kaçak olarak gelen çift aynı zamanda sol kanattaki, Jean -Paul Sartre, Francis Jeanson, Simone de Beauvoire gibi sanatçı ve entelektüellerle yakın temas halinde olmuşlardır. FLN artık kadın konusunu ötelemeye başlayınca Bouaziz çifti yeni bir kadın oluşumu için öneride bulunmuş ve kendilerine karşı çıkılmasına rağmen bir proje hazırlamışlardır. Bu projeye göre, kadınlar, Fransa'da yaşadıkları için daha dezavantajlı olmalarına (çünkü ne iyi derecede dil biliyorlar, -sadece Arapça ve Berberice konuşmaktaydılar- ne de okuma yazmaları vardı) ve çocuklarla ilgilenmek zorunda olmalarına rağmen kurtuluş mücadelesinde daha dinamik ve önemli bir rol oynamışlardır (MacMaster, 2012).

Kadınlar arasında siyasi bir farkındalık gelişmiş bölgeselcilik fikri zayıflatılıp birlik ruhu öne çıkarılmıştır. Buna karşılık okuma yazması bile olmayan bu göçmen Cezayirli kadınlar örgütlenmemiş, yapılandırılmamış ve herhangi bir kuruma üyelikleri yaptırılmamıştır. Bağımsızlık savaşından önce %96'sı okuma yazma bilmeyen kadınlar sınıfsal, etnik ve sosyal ayrımcılığa maruz kalmış, kurulan kadın derneklerine rağmen ne sömürge devleti ne de milliyetçi hareket kadının toplumdaki konumuyla ilgilenmiştir (MacMaster, 2014). Bu durum da FLN'nin kadınları sadece araç olarak kullandığını, erkeklerin emirlerini açıklama yapmadan yerine getirmelerini sağladığını ve kadınların emeklerinin boşa harcandığını gösterdiğini düşündürmektedir. Proje, erkeklere, kadınların ilerlemesini engellemekten ve sömürge kökenli baskıyı pekiştirmekten kaçınmalarını tavsiye eden bir mesajdı. Bu süre zarfında kadınların nasıl organize edildiğine bakıldığında, çok farklı yaş grupları, medeni durumları ve eğitim durumları olduğu görülmekte ancak anahtar sorumlulukların verildiği kadınların özellikle okuryazar olduğu, dikkate değer rapor yazabildikleri ve mücadelede tam zamanlı yer alabilmek için eş çocuk gibi aile yükümlülüklerinden mümkün olduğunca uzaktaki kadınlardan seçildiği görülmüştür. Genel anlamda Cezayir toplumu, elverişsiz ve tehlikeli koşullar altında bağımsızlık mücadelesini desteklemiş olsa da Salima Bouaziz'e gönderilen raporlardan grup liderlerinin, kadınları seferber etmek için çok güçlük çektikleri, kadınların gecekondularda, birçok çocukla ve hamilelikle olumsuz koşullarda yaşadıklarını ortaya koymuştur (MacMaster, 2012). Tüm bu olumsuz koşullara rağmen kadınlar ellerinden geleni yapmışlardır ancak -ataerkil toplumlarda sıklıkla görülen- geleneklerin öne sürülmesi, dinin bahane edilmesiyle kadınların görünürlükleri kısa sürede unutturulmuştur. Savaştan sonra zaten cephede yorulmuş olan kadın bir de siyasal sahnedeki, uğruna savaştığı sosyal projeden dışlanmış ve kendini işe yaramaz hissettirilmiştir. Hiçbir şekilde sorumluluk pozisyonu verilmemiş, verilse de figüran olarak kullanılmışlardır. İlk Ulusal Kurucu Mecliste 194 üyenin 10'u aktivist kadınlardan oluşmaktayken, İkinci Mecliste 138 üyenin sadece 2'si kadınlardan oluşmuştur, Röportaj yapılan 88 kadın militanın 59'u bağımsızlıktan sonra yasal bir kadroda siyasi hiçbir aktivitede bulunmadığını beyan etmiştir (El Corso, 1998).

Sonuç

Fransızların sömürgeci zihniyetine karşı çıkan Cezayirliiler, Bağımsızlık Savaşında çok ciddi kayıplar vermiş, Fransızlara karşı kazanılan bu savaşta kadınların çok önemli katkılar sağladıkları görülmüştür. Savaş süresince verilen kayıplar arasında kadın şehitler de bulunmaktadır.

Bağımsızlık kazanıldıktan sonra kadın militanlar sosyal hayatta kaybolmuşlardır. Ulusal özgürlük savaşının savaşçıları yeni Devlet'in kurulması ve siyasi kurumların yapılandırılması için çağırılmışlardır ancak kadınların sayısı yok denecek kadar azdır. Kadınlara sorumluluk gerektiren hiçbir önemli görev verilmemiştir. Yedi savaş yılının verdiği yorgunlukla kişisel hırsları ve siyasi eğitimleri olmayan bu kadınlar, normal yaşamlarına dönmeyi dileyip kendilerini topluma bırakmışlardır. Ancak yaşadıklarını, aile hayatlarının normlarını dönüştürerek dışa vurmuşlar, hatta aile ile ilgili yasayı geriye dönük bulduklarından 1988 yılında bu eski kadın savaşçıları ilk protestolara katılmışlardır. Maalesef savaşta çok başarılı işler yapmalarına rağmen sonradan siyasi hayatta aktif rol alamamışlardır. Ancak siyaset hayatından hemen silindikleri için veya kendi hayatlarını bizzat kaleme al(a)madıklarından Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nı anlatan eserlerde bile onlardan yeterince söz edilmemiştir (Amrane 1992). Her savaşın gizli kahramanları olduğu gibi Cezayir Savaşı'nın da gizli kahramanları bütün sıkıntı, eziyet ve sorunlara rağmen ellerinden gelenin en iyisini yapan, önceleri adı sanı pek duyulmamış ama şimdilerde yavaş yavaş kendilerinden bahsedilen kadınlar olmuştur.

Kaynakça

- Amrane, D. (1992). *Les combattantes de la guerre d'Algérie*. Matériaux Pour l'histoire de Notre Temps, 26(1), 58–62.
- Brodziak, S. (2014). *Les femmes et la guerre de Libération nationale/guerre d'Algérie: Entre mémoire ancienne et écritures récentes*. Dalhousie French Studies, 103, 23–32.
- Déjeux, J. (1994). *La littérature féminine de langue française au Maghreb*. Karthala éditions.
- El Korso, M. (1998). La mémoire des militantes de la Guerre de libération nationale. *Insaniyat Revue Algérienne d'anthropologie et de Sciences Sociales*, 3, 25–51.
- Hizmetli, S. (1991). *Osmanlı Yönetimi Döneminde Tunus ve Cezayir'in Eğitim ve Kültür Tarihine Genel Bir Bakış*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 32(1), 1–21.
- Kassoul, A. (1999). *Femmes en texte. Petite histoire de la littérature algérienne d'expression française 1857-1950*. Revue Algérienne d'anthropologie et de Sciences Sociales, 9, 67–72.
- Layachi, A. (2004). *Ethnicité et politique en Algérie. Entre l'inclusion et le particularisme berbère*. NAQD, 1, 27–54.
- MacMaster, N. (2012). *Des révolutionnaires invisibles: Les femmes algériennes et l'organisation de la Section des femmes du FLN en France métropolitaine*. Revue Dhistoire Moderne Contemporaine, 4, 164–190.
- MacMaster, N. (2014). *L'enjeu des femmes dans la guerre*. Dans: Abderrahmane Bouchène éd., Histoire de l'Algérie à la période coloniale: 1830-1962 (pp. 539-546). Paris: La Découverte.
- Meynier, G. (2003). *In Jean-Charles Jauffret, Des hommes et des femmes en guerre d'Algérie*. Paris: Autrement.
- Shuval, T. (2002). *Remettre l'Algérie à l'heure ottomane. Questions d'historiographie*. Revue Des Mondes Musulmans et de La Méditerranée, 95–98, 423–448.
- Stora, B. (2003). *in Jean-Charles Jauffret, Des hommes et des femmes en guerre d'Algérie*
- Sönmez, Ş. (2010). *Cezayir bağımsızlık hareketinin Türk basınına yansımaları (1954–1962)*. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12), 289–318.
- Tamzali, W. (2006). *Les femmes oubliées de la révolution algérienne*. Les Temps Modernes, n° 641(7), 45–63.